

بررسی سیاست‌های توسعه اقتصادی کشور کره جنوبی و استفاده از آن برای برآورد الگوی تجربی رشد اقتصادی در کشور ایران

محمد رضا ارسلان بد^۱

احسان بشارت^۲

چکیده

در ادبیات اقتصادی، بررسی علل رشد اقتصادی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده و توجه اقتصاددانان بسیاری را به خود جلب نموده است و در این باره حجم گسترده‌ای از مطالعات را به خود اختصاص داده است. هدف از این مطالعه بررسی رابطه شاخص‌های اقتصادی و غیراقتصادی با رشد اقتصادی ایران در دوره زمانی ۱۳۵۰ تا ۱۳۹۸ است. در این مطالعه از متغیر تولید ناخالص داخلی (بدون نفت) به عنوان متغیر وابسته و از متغیرهای؛ تعریف گسترده پول، کارآفرینی، بهره‌وری نیروی کار، اقتصاد دانش‌بنیان، کارایی سرمایه، آزادسازی تجاری، نرخ ارز و اقتصاد مصرفی به عنوان متغیرهای توضیحی استفاده شده و با استفاده از روش تحلیلی آماری ARDL در جهت پاسخ به این سؤال هستیم که آیا سیاست‌های توسعه اقتصادی کشور کره جنوبی می‌تواند در کشور ایران اجرا شود یا نه؟ نتایج نشان داد که به جزء اقتصاد مصرفی (CE) که ارتباط منفی با رشد اقتصادی دارد بقیه متغیرها که شامل: تعریف گسترده پول (M3)، شاخص کارایی سرمایه‌گذاری (ICOR)، بهره‌وری نیروی کار (LP)، کارآفرینی (EN)، نرخ ارز (IR)، آزادسازی تجاری (IIT) و اقتصاد دانش‌بنیان (KBE) می‌باش تأثیر مثبت و معنی‌داری بر رشد اقتصادی دارند.

کلمات کلیدی: سیاست اقتصادی، رشد اقتصادی، ARDL، کشور ایران.

^۱دانشیار گروه اقتصاد کشاورزی دانشگاه ارومیه. ایران

^۲ دانشجوی دوره دکترای اقتصاد فردوسی مشهد، ایران (نویسنده مسئول)

مقدمه

در ادبیات اقتصادی، بررسی علل رشد اقتصادی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده و توجه اقتصاددانان بسیاری را به خود جلب نموده است و در این باره حجم گسترده‌ای از مطالعات را به خود اختصاص داده است. اهمیت این موضوع از آنجا نشأت می‌گیرد که نرخ رشد اقتصادی یک کشور سرعت افزایش یا کاهش تولید ناخالص داخلی و به تبع آن سرعت بهبود یا کاهش سطح رفاه و برخورداری مردم از امکانات را نشان می‌دهد. علاوه بر این شاخص‌هایی چون بیکاری و فقر نیز عموماً تحت تأثیر تولید و رشد اقتصادی قرار دارند، به نحوی که رشد اقتصادی بالاتر در بلندمدت به کاهش نرخ بیکاری و سطح فقر می‌انجامد. با عنایت به اهمیت میزان تولید و رشد اقتصادی در هر جامعه، دستیابی به تولید بیشتر و نرخ رشد بالاتر، همواره دغدغه دولت‌ها و ملت‌ها بوده است. به‌طور کلی یکی از مهم‌ترین مشکلات کشورهای در حال توسعه و جهان سوم به‌خصوص کشور ایران، تک‌محصولی بودن و وابستگی اقتصاد آن‌ها به صدور مواد خام و اولیه است که آثاری منفی در ساختار اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و حتی فرهنگی برجای گذاشته است. از آنجایی که بخش بزرگی از درآمدهای ارزی این کشورها فقط با صدور یک یا چند قلم مواد خام و اولیه به دست می‌آید، در برابر ناملایمات و فشارهای خارجی ساختاری بسیار ضعیف و شکننده (حداقل در بلندمدت) دارند. بدیهی است در چنین شرایطی هرگونه نوسانات غیرعادی که در قیمت این کالا یا کالاهای محدودی که منابع اصلی درآمد این کشورها را تشکیل می‌دهد به وجود آید، آثار پدیده‌ای بر ساختار اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و حتی فرهنگی آن‌ها برجای خواهد گذاشت (محنت فر و خاکپور، ۱۳۸۵: ۱۱)؛ که این معضل در کشور ایران به‌صورت تحریم‌های ظالمانه ایالت متحده آمریکا و اتحادیه اروپا بروز کرده است. همان‌طور که اشاره شده تک‌محصولی بودن و وابستگی به نفت صدمات زیادی وارد کشور ایران کرده است در صورتی که بسیاری از کشورهای آسیایی فاقد منابع معدنی از رشد اقتصادی چشمگیری برخوردارند که از آن جمله می‌توان به کشور کره جنوبی اشاره کرد. کره جنوبی به دلیل فقدان منابع معدنی به‌عنوان کشوری فقیر مطرح بوده است. این کشور تا دهه ۸۰ میلادی از گیرندگان کمک‌های توسعه از کشورهای مختلف بوده و بنا بر آمار موجود و منتشره در مؤسسات معتبر اقتصادی کره‌ای صادرات سالانه آن در اواخر دهه شصت میلادی از ۱۰۰ میلیون دلار تجاوز نمی‌کرد اما این کشور با تلاش

وافر مردم و نیروی کار آن، دریافت کمک‌های توسعه‌ای، برنامه‌ریزی دقیق و منظم و رهبری قوی و نگاه کلان و ملی این رهبران توانست طی نیم‌قرن به یکی از شکوفاترین اقتصادهای دنیا مبدل شود. روند توسعه سریع این کشور موضوعی است که اکنون مورد توجه جوامع و کشورهای از پنج قاره دنیا قرار گرفته است و مسئولین اقتصادی بسیاری از کشورها درصدد الگو‌گیری از مسیر طی شده توسعه این کشور و پیاده کردن چنین روندی در کشور خود هستند، به گونه‌ای که برخی از کشورهای آسیای مرکزی، کره جنوبی را الگوی توسعه خود قرار داده و روابطی راهبردی با آن برقرار و بسیاری از پروژه‌های کلان اقتصادی خود را به کره‌ای‌ها واگذار کرده‌اند. این مقاله در پی بررسی روند توسعه کره جنوبی به صورت گذراست تا بتوانیم از سیاست‌های توسعه آن‌ها استفاده کرده و یک مدل رشد اقتصادی متناسب با الگوی توسعه اقتصادی کره برآورد کنیم. هدف از انتخاب این کشور در این مطالعه به دو دلیل:

۱. این کشور به لحاظ منابع معدنی، نفت و گاز و... فقیر بوده که از این لحاظ مانند ایرانی است که نفت آن تحریم شده و یا پول آن را نمی‌تواند وارد کشور کند.

۲. هر دو کشور سابقه عقب‌ماندگی حاصل از جنگ را دارند.

با این هدف سؤال مقاله این است که آیا سیاست‌های توسعه اقتصادی کشور کره جنوبی، با توجه به دلایل گفته‌شده جهت انتخاب این کشور، می‌تواند در کشور ایران اجرا شود یا نه؟ فرضیه این تحقیق این است که کشور ایران بدون نفت می‌تواند همانند کره جنوبی به کشوری با اقتصاد قوی تبدیل شود.

مبانی نظری (نظریات توسعه)

نظریات متفاوتی راجع به توسعه وجود دارد؛ اما چرا نمی‌توان روی یک نظریه به توافق رسید و به دنیا گفت که چه سیاستی باید در پیش بگیرد؟ دلیل آن است که نظریات توسعه منعکس‌کننده موقعیت‌های سیاسی، مکان‌هایی که در آن توسعه محقق شده و دورنمای فلسفی، تاریخی، جغرافیایی آن کشورها است. در یک طرف برخی نظریات ساختار سرمایه‌داری را به‌عنوان بهترین نوع جامعه و به‌عنوان طبیعتی ناگزیر و ضرورت غیرقابل تغییر پذیرفته‌اند. چنین نظریاتی بر که رشد اقتصادی تأکید دارند. ثروت را انگیزه تلاش برای توسعه و نابرابری اجتماعی را نتیجه غیرقابل اجتناب پیشرفت می‌دانند. این نظریات بر پایه اقتصاد کلاسیکی و

نو کلاسیکی و نظریات رشد کینزینی استوار است (Richard peet & Elaine Hartwick 2009:12). در بررسی نظریات توسعه دو مسئله قابل بررسی است نخست آنکه آیا نظریه مورد نظر در تحقق عدالت توأم با پیشرفت و توسعه موفق است و دوم آنکه آیا می‌توان از فرضیات این نظریات در عالم واقع بهره برد و به نتایج مطلوب رسید. جهت این مطالعه باید شواهد تاریخی از کشورهایی که به اهداف مورد نظر دست یافته‌اند مورد بررسی قرار گیرد. در این میان باید شرایط تحریمی حاکم بر فضای اقتصادی سیاسی کشور را نیز در نظر گرفت تا بتوان به الگوی مناسبی برای توسعه صنعتی و ارتقاء تولید ملی در اقتصاد مقاومتی دست یافت. لذا برای انتخاب یک استراتژی مناسب توسعه بهتر است که خلاصه‌ای از نظریات متداول توسعه و راهبردهای متفاوت توسعه صنعتی را ارائه نماییم تا بتوانیم از میان این نظریات انتخاب بهینه‌ای داشته باشیم.

اقتصاد کلاسیک و نئو کلاسیک

آدام اسمیت (۱۷۲۳ - ۱۷۹۰): اقتصاد کلاسیک با انتشار کتاب ثروت ملل آدام اسمیت در سال ۱۷۷۶ آغاز شد. اقتصاد کلاسیک بخشی از نظام بزرگ‌تر روشنفکری اقتصاد سیاسی است. انقلاب صنعتی با انقلاب کشاورزی و تغییرات تکنیکی در کشاورزی و تولید رخ داد با کارخانه‌های تولید منسوجات که در آن صدها هزار کارگر استخدام بودند. همچنین ابداعات تکنولوژیکی که ماشین‌ها را ارتقاء داده بود. آدام اسمیت معتقد است تمام انسان‌ها در ویژگی‌هایی یکسان هستند. او معامله و دادوستد یک شیء با شیء دیگر را یک میل باطنی در ذات انسان می‌داند. او معتقد است نباید از انسان انتظار همکاری و تعاون و یاری‌رساندن به دیگران را داشت «آنچه من لازم دارم به من بده تا آنچه لازم داری به دست آوری» Smith (1977ed:13). سود به ریسک پذیران تعلق می‌گیرد یعنی به سرمایه‌داران و نه به کارگران. مکانیسم بازار و دست‌نمایی موجب ایجاد تعادل در بازار می‌شود و نیازی به دخالت دولت در بازار نیست زیرا موجب کاهش بهره‌وری می‌شود

دیوید ریکاردو (۱۷۷۲ - ۱۸۲۳): ریکاردو در رساله «اصول اقتصاد سیاسی» تجارت آزاد و حذف تعرفه‌ها را مطرح نمود. ریکاردو تجارت بین انگلیس و پرتغال را به‌عنوان یک مدل در

نظر گرفت که در آن تقسیم کار بین‌المللی بر پایه شرایط آب و هوایی مطرح می‌شود. در یک نظام کاملاً آزاد هر کشوری باید سرمایه و نیروی کار خود را به منتفع‌ترین فعالیت که در آن مزیت نسبی دارد اختصاص دهد. پرتغال باید سرمایه‌هایش را به تولید الکل و انگلیس به منسوجات اختصاص دهد و به‌این‌ترتیب همه کشورها با تقسیم کار جهانی منتفع خواهند شد، به اعتقاد ساموئلسون همه کشورها درآمدها را به دلیل منافع ناشی از رقابت و تقسیم کار بین‌المللی افزایش می‌یابد درحالی‌که سیستم تعرفه و سهمیه‌بندی هم کارایی و هم درآمدها را کاهش می‌دهد (Samuelson 1980:2).

ویلفردو پارتو (۱۸۴۷-۱۹۲۳): پارتو شرایط ریاضی تعادل عمومی والراس را برای سازمان‌دهی میان بازارها مطرح کرد. اقتصاد نئو کلاسیک منجر به نتایجی شد که در آن بازارها اصولاً رقابتی‌اند و انحصاری نیستند. فرآیندهای بازاری معمولاً در سطح بهینه تولید و تخصیص نتیجه می‌دهند. در این مکتب مثال‌های دخالت دولت برای پیشرفت اقتصادی محدود است و در باقی موارد بازار و پس‌انداز و سرمایه‌گذاری را تشویق می‌کند. سرانجام اقتصاددان آمریکایی کلارک ۱۸۴۷-۱۹۸۳ بیان کرد که در نظریه اقتصاد نئو کلاسیک در شرایط رقابت کامل و بازارهای قیمت‌گیر تعادل بلندمدت حاصل می‌شود. لذا اقتصاد نئو کلاسیک تحت این شرایط بهترین دنیای اقتصادی توأم با کارایی و عدالت اجتماعی را فراهم می‌سازد (Richard peet&Elaine Hartwick 2009:45).

نئولیبرالیسم اقتصادی و اجماع واشنگتنی

در سال ۱۹۸۹ ویلیامسون (۱۹۹۰-۱۹۹۷) اصطلاح «اجماع واشنگتنی» را مطرح کرد، که به مجموعه سیاست‌های اقتصادی تحمیلی از سوی بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول به کشورهای مقروض آمریکای لاتین گفته می‌شود. این سیاست‌ها بر مبنای اقتصاد نئولیبرال بود (Brohman 1996:5). اجماع واشنگتنی دیدگاه‌های مانند خصوصی‌سازی، حذف دخالت دولت، آزادسازی تجاری و روی آوردن به رقابت و تقسیم کار ریکاردویی در جهان را تشویق می‌نمود که از اقتصاد نئولیبرالیسم تأثیر پذیرفته است. این مدل توسعه در آفریقا، آسیا و سرانجام تا اواسط ۱۹۹۰ در اکثر کشورهای درحال توسعه سرایت یافت. مکزیکی با اجرای این

سیاست‌ها که مبتنی بر آموزه‌های اقتصاد نئولیبرال است، اولین بحران بدهی خود را در سال ۱۹۸۲ تجربه کرد و ارزش پولی ملی‌اش به شدت کاهش یافت. آرژانتین و برزیل نیز چنین وضعیتی داشتند که به دلیل سیاست‌های صندوق بین‌المللی پول ایجاد شده بود.

فریدمن (۱۹۱۲ - ۲۰۰۶) و اساتید مکتب شیکاگو: به اقتصاد خواننده‌های شیلی در دانشگاه شیکاگو، کسانی که بعدها به «پسران شیکاگو» معروف شدند مشاوره‌ای جهت انجام فرآیند توسعه در شیلی ارائه نمودند. این مشاوره‌های اقتصادی در اقتصاد شیلی با استفاده از سیاست‌های «شوک‌درمانی» در طول دوره دیکتاتوری پینوشه انجام شد. پیشنهاد فریدمن، نئولیبرالیسم اقتصادی و مکتب پولی بود. در آن زمان هزاران چپ‌گرا توسط دولت به قتل رسیدند (Lapavistas 2005: 10)؛ و مسیر اقتصاد بازار رقابتی به‌عنوان یک قاعده کلی نتایج وحشتناک اقتصادی و اجتماعی در شیلی به همراه داشت. در سایر کشورهای در حال توسعه هم که این سیاست‌ها از سوی این دو نهاد مالی بین‌الملل تحمیل شده بود، نتایج وحشتناکی حاصل شد از جمله در اندونزی، که استیگلیتز اقتصاددان مشهور و برنده جایزه نوبل آن را غم‌انگیزترین تجربه نامیده است (جوزف استیگلیتز، ۱۳۸۲). در سال‌های اولیه دهه ۲۰۰۰ وضعیت تغییر کرد و اعتراضات و شورش‌های زیادی در سراسر دنیا علیه صندوق بین‌المللی پول صورت گرفت. سیاست‌های اجماع واشنگتنی به‌عنوان علت اصلی عقب‌ماندگی آمریکای لاتین و سایر کشورهای در حال توسعه معرفی شد و این اعتراضات حتی از درون بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول توسط دنی رودریک و جوزف استیگلیتز مطرح شد.

همان‌طور که بیان شد، سیاست‌های اقتصاد کلاسیک و نئوکلاسیک که از سوی نهادهای مالی بین‌الملل به‌عنوان الگوی توسعه به کشورهای در حال توسعه معرفی شد با رویکرد عدم‌مداخله دولت و نقش بی‌بدیل بازار در راستای اقتصاد سرمایه‌داری، نه تنها منجر به صنعتی شدن و توسعه نشد بلکه موجب افزایش نابرابری‌ها و گسستگی‌های اجتماعی گردید. در این میان کشورهای شرق آسیا بخصوص کره جنوبی، با الگوی توسعه صنعتی متفاوت از این آموزه‌ها فرآیند توسعه را آغاز نمود و در مدت‌زمان اندکی معجزه شرق آسیا را پدید آورد و از آثار سوء نابرابری و گسست اجتماعی هم تا حد زیادی مصون ماند. مطالعه این کشور به دو دلیل حائز اهمیت است: اول آنکه این کشور تهی از منابع معدنی، نفت و گاز بود و با وجود

ویرانه‌های حاصل از جنگ (جنگ خونین و ویرانگر دو کره تا سال ۱۹۶۰) فرآیند توسعه را آغاز نمود، که شرایطی شبیه به ایران با لحاظ تحریم‌های نفتی و عقب‌ماندگی‌های حاصل از جنگ است. دوم آنکه پس از اجرای سیاست‌های شکست‌خورده بانک جهانی در ایران و سایر کشورهای جهان سوم هنوز برخی از اقتصاددانان تنها راه برون‌رفت از مشکلات اقتصادی و دستیابی به توسعه پایدار را در اقتصاد بازار و حذف نقش دولت می‌دانند. لذا بررسی این کشور تجارب مفیدی در اختیار ما خواهد گذاشت.

عوامل رشد اقتصادی

در این قسمت با استفاده از سیاست‌های توسعه کشور کره جنوبی و با در نظر گرفتن ظرفیت‌های عظیم کشور ایران، الگویی را که می‌تواند متناسب با شرایط تحریم و اقتصاد مقاومتی باعث رشد اقتصادی ایران شود به شرح زیر بیان شده است:

سیاست‌های مناسب مالی و پولی (توسعه بازارهای مالی): توسعه مالی یکی از عواملی است که می‌تواند نیاز جامعه به هزینه‌های تولید دولت را تحت تأثیر قرار دهد. توسعه مالی عاملی در تخصیص بهینه منابع مالی و پیوند مهمی بین پس‌انداز و سرمایه‌گذاری است. توسعه مالی یکی از سیاست‌هایی است که بسیاری از اقتصاددانان برای دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی توصیه می‌کنند. برخی از اقتصاددانان بر این باورند که توسعه مالی تأثیر غیرقابل‌انکاری بر عملکرد اقتصادی کلان کشورها داشته است تا جایی که امروزه اکثر کشورهای پیشرفته بیشتر تغییرات اقتصاد جهانی را به این بازارها نسبت می‌دهند. ابزارهای مالی، بازارها و مؤسسات مالی با ایجاد انسجام اطلاعاتی و کاهش هزینه‌های معاملات مالی بر نرخ پس‌انداز، تصمیمات سرمایه‌گذاری، نوآوری و نرخ رشد تأثیر می‌گذارند. گفته می‌شود که توسعه مالی معمولاً باعث کاهش هزینه شرکت‌های مالی می‌شود که به نوبه خود تمایل آن‌ها برای وام و سرمایه‌گذاری را افزایش می‌دهد. توسعه کم مالی منجر به کاهش سرمایه‌گذاری می‌شود، بنابراین دستیابی به اهداف رشد مستلزم افزایش هزینه‌های تولید دولت است. بر این اساس، پیش‌بینی می‌شود که با کاهش توسعه مالی، ترکیب هزینه‌های دولت به سمت هزینه‌های تولیدی سوق یابد و سهم این نوع هزینه‌ها در هزینه‌های دولت افزایش یابد. با توجه به نیاز فوری کشورهای درحال توسعه برای رشد اقتصادی،

پاسخ مناسب به هزینه‌های دولت برای کاهش حمایت مؤسسات مالی از رشد اقتصادی برای دستیابی به رشد هدفمند از اهمیت بیشتری برخوردار است (سلمانی و امیری، ۱۳۹۶: ۱۰).

کارایی سرمایه: یکی از شاخص‌هایی که می‌تواند به‌عنوان یک راهنما برای تصمیم‌گیری در سرمایه‌گذاری‌ها به کار رود شاخص I.C.O.R است. کوزنتس بیان می‌کند این شاخص نقش مهمی در رشد اقتصادی نوین ایفا نموده است. این شاخص نمایانگر بهره‌وری سرمایه است در واقع نمایانگر مقدار سرمایه موردنیاز برای یک واحد اضافی تولید است. در کشورهای درحال توسعه معمولاً مقدار این شاخص زیاد است، چون سرمایه‌گذاری‌های سنگین صورت گرفته در پروژه‌های بالاسری اجتماعی به زمان طولانی نیاز دارند تا به مرحله تولید برسند. علاوه بر این نرخ ظرفیت‌های به کار گرفته نشده در صنایع سرمایه‌بر به دلیل فقدان و کمبود عوامل مکمل تولید زیاد است؛ بنابراین به عقیده کوزنتس تلاش زیادی برای از بین بردن تنگناها بایستی صورت بگیرد تا هر چه سریع‌تر مقدار این شاخص تقلیل یابد.

بهره‌وری نیروی کار: نیروی‌های انسانی یک عامل مهم در رشد اقتصادی مدرن است. رشد اقتصادی تنها بستگی به اندازه‌ها و میزان نیروی انسانی ندارد بلکه به کارایی آن نیز بستگی دارد. پایین بودن گسترده چنین شاخصی برای یک کشور به نسبت سایر کشورها نشانگر اتلاف گسترده وقت و سایر منابع است. طبیعی است که کشور در چنین حالتی نمی‌تواند به نحو شایسته‌ای از منافع برحقش در برابر دیگران دفاع کند.

کارآفرینی: تقویت کارآفرینی و ایجاد بستر مناسب برای توسعه اقتصادی از ابزار پیشرفت اقتصادی کشورها، به‌ویژه کشورهای درحال توسعه است. بر اساس بیانیه جهانی کارآفرینی، یک هم‌بستگی قوی میان رشد اقتصاد ملی و سطح فعالیت کارآفرینانه ملی و سازمانی وجود دارد (خنیر؛ و کیلی، ۱۳۸۷: ۴). کارآفرینی مقوله‌ی بسیار مهمی است که بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته و درحال توسعه توجه جدی به آن مبذول داشته و

می‌دارند (ایمانی پور؛ زیودار، ۱۳۸۷: ۶). این در حالی است که در اقتصاد مدرن، تخصص‌های انسانی و ایده‌های آنها ارزش افزوده بیشتری تولید می‌کند (عربیون و همکاران، ۱۳۹۰: ۵). همچنین کارآفرینی به‌عنوان فرایند شناسایی، ارزیابی و بهره‌برداری از فرصت‌ها در قالب راه‌اندازی و مدیریت کسب‌وکارهای جدید باهدف ارائه‌ی کالا یا خدمات جدید نقش به‌سزایی در رشد اقتصاد ملی ایفا می‌کند (زالی و دیگران، ۱۳۸۹: ۸).

اقتصاد مصرفی (مصرف‌گرایی): اقتصاد مصرفی یکی از تناقضات اقتصاد مقاومتی است. مصرف‌انبوه در کشور اقتصاد تولیدی را ضعیف کرده و رقابت برای مصرف بیشتر و تجملی به‌جای رقابت برای تولید بهتر و بیشتر نشسته است. درواقع مصرف‌گرایی در یک جامع باعث افزایش مصرف و کاهش پس‌انداز می‌شود که آن‌هم منجر به سرمایه‌گذاری کمتر و درنهایت رشد اقتصادی کمتر می‌شود.

اقتصاد دانش‌بنیان: طبق تعریف سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۱، اقتصاد دانش‌بنیان اقتصادی است که مستقیماً بر مبنای تولید، توزیع و مصرف دانش و اطلاعات قرار گرفته باشد. بسیاری از اقتصاددانان بر این باورند که امروزه دیگر حجم سرمایه و اندازه‌ی بازار در توسعه‌ی اقتصادی ملل نقش اساسی ندارد، بلکه این نقش را دانش و فناوری ایفا می‌کند. نکته‌ای که باید همواره در نظر داشت این است که برای دستیابی به اقتصاد دانش‌بنیان، فقط تولید و توزیع اطلاعات و پرداختن به آموزش و پژوهش کافی نیست، بلکه نکته‌ی مهم به‌کارگیری آنها در استفاده از منابع اقتصادی به‌صورت مستمر و پایدار است. به‌عبارت‌دیگر، کاربردی کردن دانش و استفاده‌ی مؤثرتر از آن در گسترش ظرفیت‌ها و ارتقای درجه‌ی بهره‌برداری از منابع است که تحقق یک اقتصاد دانش‌بنیان را ممکن می‌سازد که نقش شرکت‌های دانش‌بنیان در این زمینه قابل‌تعریف است. در این قسمت مناسب است که برخی از ویژگی‌های اقتصاد دانش‌بنیان موردبررسی قرار گیرد.

^۱. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)

در یک تحلیل نظری، به‌طور کلی می‌توان ویژگی‌های زیر را برای اقتصاد دانش‌بنیان بیان کرد:

- اقتصاد دانش‌بنیان اقتصاد کمیابی منابع نیست، بلکه اقتصاد فراوانی منابع است؛ زیرا برخلاف بسیاری از منابع که هنگام مصرف مستهلک می‌شوند، اطلاعات و دانش که اساس اقتصاد دانش‌بنیان است، می‌تواند بارها مصرف شود و با مصرف بیشتر در واقع رشد کند.
- در اقتصاد دانش‌بنیان، دانش به کالا تبدیل می‌شود و به فروش می‌رسد.
- اقتصاد دانش‌بنیان به‌نوعی یک اقتصاد بدون وزن (اقتصاد مبتنی بر فکر خلاقانه و نرم‌افزار) است.
- در اقتصاد دانش‌بنیان، دانش پایگی اقتصاد وابسته به مجموعه‌ای از نظام‌ها و فرآیندهای دانشی جامعه است.
- محل فعالیت در اقتصاد دانش‌بنیان اهمیت چندانی ندارد، زیرا با استفاده از فناوری‌ها و روش‌های مناسب، بازارها و سازمان‌های مجازی به وجود می‌آید و در خدمت فعالیت قرار می‌گیرد. آنچه مهم است سرعت عمل در فعالیت‌ها و دسترسی به کل جهان است
- در اقتصاد دانش‌بنیان، سهم قابل توجهی از تولید ملی سرانه در رشته‌ی فعالیت‌های دانش‌پایه و دانش‌ساز، مانند صنایع دارای فناوری برتر، خدمات مالی و تجاری پیشرفته‌تر و کارآمدتر و به‌ویژه از فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی تخصصی تولید می‌شود. در حقیقت اقتصاد دانش‌بنیان با بهره‌وری بیشتر عوامل تولید و رفتار بهینه‌ی اقتصادی از نظر تخصیص منابع کار می‌کند و در نتیجه، دارای نرخ رشد بالاتری خواهد بود.

تجارت آزاد: چنانچه تقاضای خارجی (صادرات) در اقتصاد کشوری شکل بگیرد، طبیعی است که می‌توان ظرفیت‌های بدون استفاده را به کار گرفت. افزایش ظرفیت‌های تولیدی به‌منظور

صادرات غیرنفتی بر پدیده اشتغال، رکود و تورم تأثیر خواهد گذاشت. توسعه صادرات غیرنفتی همچنین می‌تواند از جنبه‌های سیاسی و اجتماعی برای دولت‌ها مفید باشد. در بیشتر کشورهای در حال توسعه، صادرات فاقد تنوع است؛ به همین دلیل با کوچک‌ترین نوسانی در ب‌های جهانی این کالاها، یک‌باره تراز پرداخت‌ها دچار عدم موازنه می‌شود و حیات اقتصادی آن‌ها را تهدید می‌کند؛ بنابراین بی‌ثباتی درآمدهای ارزی ناشی از صادرات، یکی از عمده‌ترین معضلات در این گونه کشورهاست. این بی‌ثباتی نه تنها امکان برنامه‌ریزی بلندمدت را از برنامه ریزان اقتصادی سلب می‌کند؛ بلکه باعث شکست برنامه‌های تدوینی نیز خواهد شد؛ بنابراین توجه به امر صادرات غیرنفتی جهت افزایش درآمدهای ارزی، با توجه به نوسانات قیمت نفت در بازارهای جهانی، ضروری خواهد شد (محمد نیا، ۱۳۸۴: ۳). در جدول شماره (۱) به تناسب موقعیت زمانی و یا شرایط محیطی نظریه پردازان، به مجموعه متغیرهای تحقیق در نظریه‌ها اشاره می‌شود:

جدول (۱). عوامل مؤثر بر رشد اقتصادی در نظریات اقتصادی

عامل نظریه پرداز	صادرات	کارایی سرمایه	نرخ ارز	کارایی نیروی کار	کارآفرینی	اقتصاد مصرفی	توسعه مالی	اقتصاد دانش بنیان
اسمیت	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	-
ریکاردو	-	✓	-	-	-	-	-	-
مالتوس	✓	✓	✓	✓	-	-	✓	✓
میل	✓	✓	✓	✓	-	-	✓	-
شومپتر	-	-	-	-	✓	-	✓	✓
کینز	-	✓	-	-	-	✓	✓	✓
روستو	-	✓	✓	-	-	-	✓	-
هیرشمن	-	✓	✓	-	-	-	-	-
مید	-	✓	-	✓	-	-	-	-
میردال	-	-	-	-	✓	-	✓	-

کورتس	-	✓	-	-	✓	-	-	-
تودارو	✓	✓	-	-	-	-	-	✓
مارین	-	✓	-	-	-	-	-	✓
کورتس	-	-	-	-	✓	-	✓	-

منبع: (مرتضی قره‌باغیان، ۱۳۸۹ و دیگران: ۵۰-۷۰)

تدوین الگوی اقتصاد مقاومتی ایران

الگوی رفتاری آمریکا در برخورد با ایران عمدتاً بر اساس معادله سیاست قدرت تنظیم شده است. علاوه بر کارگزاران سیاست خارجی آمریکا الگوهای رفتاری کشورهای هم سو با سیاست‌های آمریکا نیز چنین بوده است از همین رو، ایران تلاش دارد واقعیت‌های نقش اقتصادی و سیاسی خود را تثبیت کند. محدودیت‌هایی که ایالات متحده علیه ایران اتخاذ کرده است در چند بعد قابل بیان است؛ از یک سو، مانع توسعه ارتباطی و پروژه‌های فراملی شده و از سوی دیگر کشور ایران را نیز تحریم کرده است. برای مثال ایران از سال ۱۳۷۴ تلاش کرد عضو سازمان تجارت جهانی شود ولی ایالات متحده با درخواست ایران مخالفت کرده و تاکنون ایران توانسته از مزایای مربوط به اقتصاد آزاد در نظام جهانی بهره‌مند شود. بنابراین، واقعیت آن است که ایالات متحده با ابزار فشار اقتصادی به دنبال دستیابی به اهداف سیاسی خود است به ویژه آنکه سوریه، عراق، لیبی، لبنان و یمن این پروژه‌ها موجب نارضایتی عمومی شده است. با نگاهی به روند کلیه تحریم‌های وضع شده از سوی غرب علیه کشورمان می‌توان پنج موج تحریم را شناسایی کرد: تحریم‌های تکنولوژیک، سرمایه‌گذاری و تجهیزات نظامی، محدودسازی نقل و انتقالات مالی، تحریم بانک مرکزی، تحریم‌های فروش نفت و گاز و ممنوعیت مبادلات فلزات گران‌بها و طلا و مسدودسازی وجوه (منظور، ۱۳۹۲: ۴۰). از همین رو، بحث اقتصاد مقاومتی مطرح شده است.

اقتصاد مقاومتی را می‌توان اقتصادی عنوان کرد که در آن علاوه بر تعامل پویا با دنیای خارج و استفاده از امکانات تجارت آزاد، امنیت اقتصادی کشور حفظ شده و نوسانات محیط بین‌المللی اقتصادی و تهدیدهای آن، کمترین تأثیر سوء را در روند بلندمدت متغیرهای کلان اقتصاد داشته

باشد. چنین اقتصادی مسلماً باید از تمام توانمندی‌های خود برای استفاده حداکثری از ظرفیت‌ها استفاده کرده و تلاش کند بر روی منحنی امکانات تولید حرکت کند. در یک اقتصاد مقاومتی، نباید تمرکز بیش از اندازه بر روی یک یا چند بخش یا ظرفیت اقتصادی کشور تکیه شود، بلکه باید تلاش شود تا همه ظرفیت‌های اقتصاد به حداکثر بهره‌برداری از توان خود برسند. این موضوع به‌خصوص در مورد اقتصاد ایران از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. اقتصاد ایران دارای ظرفیت‌های بالایی بوده و به لحاظ موقعیت جغرافیایی در موقعیت ویژه‌ای قرار گرفته است. ایران از ظرفیت ترانزیتی بالایی برخوردار است و می‌تواند پل ارتباطی میان آسیا و اروپا را برقرار سازد زیرا یکی از کوتاه‌ترین مسیرها در زمینه ارتباط بین آسیای میانه و اروپاست. همچنین ایران دارای ظرفیت بالایی به لحاظ تنوع آب و هوایی است. تنوع آب‌وهوایی در ایران باعث شده است تا ایران به لحاظ موقعیت توریستی شرایط ویژه‌ای داشته باشد. یکی از دیگر ظرفیت‌ها و مزیت‌های اقتصاد ایران، نیروی کار جوان و تحصیل کرده است. سرمایه‌گذاری بر روی تحصیلات عالی و تحصیلات تکمیلی طی سال‌های پس از انقلاب باعث شده تا نیروی کار جوان و تحصیل کرده زیادی در حال حاضر در بازار کار فعال باشد که این موضوع هم یک فرصت و هم یک چالش محسوب می‌شود، اما به‌طور کلی وجود نیروی کار جوان و تحصیل کرده یک فرصت است که در حال حاضر کشور ما می‌تواند از آن بهره‌برداری کند. به‌طور کل در اقتصاد مقاومتی باید تلاش شود تا ضمن توجه به متنوع سازی منابع، از تمامی ظرفیت‌های اقتصاد استفاده شود (باقری، ۱۳۹۷: ۱۱۲). مقام معظم رهبری (منظله‌عالی) در این باره بیان داشته‌اند: "اقتصاد مقاومتی اقتصادی است که برای یک ملت، حتی در شرایط فشار و تحریم، زمینه رشد و شکوفایی را فراهم می‌کند" (سرخه دهی، ۱۳۹۰: ۴). همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد هدف از انجام این تحقیق پاسخ به این سؤال است که آیا سیاست‌های توسعه اقتصادی کشور کره جنوبی، با توجه به دلایل گفته‌شده جهت انتخاب این کشور، می‌تواند در کشور ایران اجرا شود یا نه؟ به همین منظور در بخش بعدی خلاصه‌ای از الگوی توسعه کره جنوبی بیان گردیده است.

الگوی توسعه اقتصادی کره جنوبی

کره جنوبی، سیاست‌های مالی و پولی خود را با توجه به عقلانیت، سودآوری و مکانیسم بازار تعیین می‌کرد. در نتیجه، از طریق بالا بردن بهره بانکی باعث تشویق مردم به پس‌انداز می‌شد. این مسئله باعث شد که دست بانک‌ها در وام دادن به صاحبان صنایع باز باشد. چراکه اگر بهره بانکی پایین می‌بود باعث این می‌شد که مردم به جای پس‌انداز، اقدام به خرید زمین، سفر به خارج یا خرید کالاهای لوکس بنمایند. همچنین سیاست دیگر کره جنوبی پایین آوردن ارزش ون واحد پول کره جنوبی (در برابر ارزهای خارجی بود تا رقابتی بودن کالاهای این کشور را در بازارهای جهانی تضمین کند (امجد، ۱۳۸۴: ۶). همچنین در مورد سرمایه‌بر بودن یا کاربر بودن صنایع به مثابه یک رویکرد کلان اقتصادی، باید توجه داشت که رهبران و برنامه‌ریزان کره جنوبی از صبر و شکیبایی برخوردار بوده و علاقه به از میان بردن بیکاری داشتند. رهبران کره جنوبی می‌دانستند که برنامه‌ریزی موفق در زمینه توسعه، به گسترش بازار کار کشور و بالا رفتن پله‌ای و تدریجی از نردبان موفقیت نیاز دارد. در نتیجه گسترش صنایع کاربر که کره به طور سنتی در آن‌ها توانایی خود را ثابت کرده بود (مثلاً ساخت کلاً هگیس و صنایع پارچه‌بافی) در برنامه‌ریزی اقتصادی در اولویت قرار گرفت. موفقیت در صدور این کالاها، دستمایه توسعه صادرات شد و زمینه موفقیت کره در بازارهای جهانی برای صدور محصولات این کشور را فراهم کرد. در کره سیستم آموزش و پرورش صحیح و جدی گرفتن کلاس‌های علوم پایه باعث شد که نیروی کار کره، آمادگی جذب شدن در صنایع را پیدا کند. همچنین در مورد مزیت نسبی، کره جنوبی با توجه به داشتن یک نیروی کار بزرگ، کارآمد، منضبط و ارزان، استراتژی خود را روی بهتر کردن کیفیت کالاهای خود بنا کرده بود. به طور همه‌جانبه در جهت حمایت از بازار داخلی، استفاده از روش‌های جایگزینی واردات در زمینه توسعه صنایع سبک و کالاهای بی‌دوام صرفی از یک طرف و گسترش و حمایت از بعضی منابع کلیدی از جمله سیمان، پالایش نفت، تولید کود شیمیایی و تقویت بخش‌های زیربنایی مانند جاده، راه‌آهن و برق، از طرف دیگر شکل گرفت. البته این سیاست به علت عدم استفاده صحیح از منابع، وجود بازار داخلی

محدود و فقدان منابع طبیعی کافی برای تولیدات چندان با توفیق همراه نشد. علیرغم این سیاست که مبتنی بر حمایت شدید جایگزینی واردات بود کوشش‌هایی نیز در جهت افزایش صادرات صورت گرفت که مهم‌ترین آن‌ها تبدیل درآمدهای صادراتی به گواهینامه‌های ارزی قابل فروش در بازار بود (التجائی، ۱۳۹۳: ۱۱۹).

در سال‌های اخیر اهمیت علوم پایه و مهندسی در دانشگاه‌های کره به شدت مورد تأکید قرار گرفت تا زیربنای اساسی پیشرفت فناوری را فراهم سازد. اعتبارات پژوهشی چه در بخش دولتی و چه در بخش خصوصی رشد فزاینده‌ای یافته است و تحقیق به عنوان عامل اساسی دستیابی به فنون و علوم جدید تلقی شد (توفیق، ۱۳۸۳: ۲۲). در سال ۱۹۵۹ تصمیماتی در زمینه تحرک بیشتر در زمینه صادرات اتخاذ گردید. این تصمیمات در دهه ۱۹۶۰ دنبال شد و در این راه به جای سیستم مبادله ارزی چند نرخی، روش مبادله ارزی واحد به وجود آمد. سیاست‌های محرک در مقابل تولید برای بازارهای داخلی بیشتر در جهت تقویت صادرات بود. سیاست‌های برانگیزنده صادرات، تفاوتی بین کالاها نمی‌گذاشت ولی در اصل این سیاست‌ها به نفع تولیدکنندگان کشاورزی بود برای مثال در سال ۱۹۶۸ میزان حمایت مؤثر در جهت فروش محصولات کشاورزی (فروش داخلی و صادرات) (در حدود ۱۸/۱ درصد بود در حالی که این میزان برای بخش صنعت معادل ۱۴/۹ درصد بوده است (یونیدو ۱۳۶۵: ۶). به طور خلاصه کره از موفق‌ترین کشورهای در حال توسعه بعد از جنگ جهانی دوم است که در عصر توسعه‌خواهی دوران پس از جنگ جهانی دوم و به وجود آمدن کشورهای مستقل و رها شده از قید استعمار، به همراه دیگر کشورهای جهان که خود را در مقابل دنیای پیشرفته و مدرن غرب می‌دیدند و خواهان رسیدن به کشورهای غربی بودند، یافت. این کشور برنامه‌ها و استراتژی‌های صنعتی و توسعه خود را حدود نیم‌قرن پیش شروع کرد. در ابتدای روند توسعه، باروی کار آمدن حکومت پارک چونگ‌هی (۱۹۶۳) حدود دو دهه از بسیاری از آزادی‌ها منع شد اما در عین حال این رژیم یک زیربنا و زمینه بسیار مناسبی برای توسعه صنعتی این کشور فراهم کرد؛ در شروع راه، این کشور برای سال‌های بسیار کوتاهی از الگوی جایگزینی واردات استفاده نمود ولی به

علت محدودیت بازار داخلی و افت صادرات و غیره در همان اوایل چرخشی بسیار مدبرانه به سیاست توسعه صادرات نمود و بیشتر توان خود را بر توسعه صادرات و آزادسازی واردات به منظور رقابت تولیدات داخلی با تولیدات خارجی و نیز بالا رفتن کیفیت کالاها نمود. سرمایه‌گذاری‌ها بیشتر در صنایع کاربر بوده تا از تمام نیروی کار کره استفاده بهینه شود و زمینه برای کسب سرمایه فراهم گردد. همچنین دولت در اوایل دهه ۱۹۸۰ میلادی شروع به سرمایه‌گذاری در صنایع سنگین و بسیار سرمایه‌بر نمود؛ و از این طریق مازاد صنعتی بسیاری وارد این کشور شد که از نمونه این صنایع، صنعت خودروسازی است. همچنین این کشور به اتخاذ سیاست‌هایی در زمینه حمایت گسترده از کارگاه‌های کوچک و متوسط نمود تا سرمایه‌های داخلی توان وارد شدن به بازارهای جهانی را پیدا نمایند.

این کشور از سرمایه‌گذاری‌های خارجی به نحو احسن استفاده نمود و همچنین با داشتن نیروی کار ارزان، فراوان و ماهر به تشویق سرمایه‌گذاران خارجی و شرکت‌های چندملیتی در زمینه تولیدات الکترونیک و هادی و نیمه‌هادی پرداخت؛ که در حال حاضر یکی از بزرگ‌ترین کشورهای تولیدکننده این وسایل در جهان است. در این کشور حرکتی از تولید کالاهای سبک مصرفی و کم‌دوام به سمت کالاهای بادوام و سرمایه‌ای در طی این دوران دیده می‌شود. به‌طور کلی می‌توان گفت که کشور کره جنوبی از زمان آغاز انقلاب صنعتی تا هم‌اکنون (۲۰۲۰) با انتخاب سیاست‌های واقعه‌گرایانه، مدبرانه و صحیح، برنامه‌ریزی منطقی و روشن، خواست و اراده عمومی برای توسعه، دولتی متعهد برای توسعه و پیشرفت ملت و کشور، مردمی هزینه پرداز در راه توسعه، استفاده از موقعیت بین، مدیریت کارآمد و توانایی انعطاف، سخت‌کوشی و تلاش مضاعف و موارد دیگری از این دست، توانست به این سطح از توسعه دست یابد. در بخش بعدی با توجه به سیاست‌های توسعه کشور کره شاخص‌هایی متناسب با این سیاست‌ها تعریف شده و سپس با استفاده از روش‌های آماری تأثیر هر یک از آنها بر روی رشد اقتصادی ایران مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

روش انجام تحقیق

در این قسمت قبل از ارائه نتایج تحلیل‌های آماری، ابتدا شاخص‌های به‌کاربرده شده در این مطالعه و منبع گردآوری و محاسبه بعضی شاخص‌ها در قالب یک جدول بیان می‌شود که دوره زمانی بلندمدت ۱۳۵۰ - ۱۳۹۸ را در برمی‌گیرند.

جدول (۲). متغیرهای مورد استفاده در مطالعه

نام متغیرها	منبع آمار و اطلاعات	شاخص مورد استفاده
تولید ناخالص داخلی بدون نفت (GDP)	مرکز آمار و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران	-
سیاست‌های مالی و پولی	بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (حساب‌های ملی)	تعریف گسترده پول (M3)
شاخص I.C.O.R	مرکز آمار جمهوری اسلامی ایران	$\frac{\text{سرمایه}}{\text{تولید}} = \text{کارایی سرمایه}$
بهره‌وری نیروی کار	مرکز آمار جمهوری اسلامی ایران	$\frac{\text{نیروی کار}}{\text{تولید}} = \text{بهره‌وری کار}$
کارآفرینی	مرکز آمار و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران	پروانه بهره‌بردار از واحدهای جدید صنعتی و توسعه واحدهای موجود
نرخ ارز	مرکز آمار و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران	-
اقتصاد مصرفی (مصرف‌گرایی)	مرکز آمار و بانک جهانی	$\frac{\text{هزینه کل خردور}}{\text{جمعیت کشور}} = \text{هزینه سرانه خردور}$
آزادسازی تجاری	مرکز آمار و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران	$\text{IIT} = 1 - \frac{ X-M }{X+M}$
اقتصاد دانش‌بنیان	بانک جهانی	شاخص بانک جهانی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

در بسیاری از مطالعه برای تعریف شاخص کارآفرینی از متغیر نرخ رشد صدور مجوز تأسیس واحدهای صنعتی جدید و یا گسترش واحدهای موجود استفاده گردیده است. ولی به دلیل اینکه این متغیر بنگاه‌های ناموفق را نیز در نظر می‌گیرد در این مطالعه از تعداد پروانه بهره‌برداری از واحدهای جدید صنعتی و توسعه واحدهای موجود استفاده شده است که واحد تولیدی پس از بهره‌برداری و شروع تولید، موفق به اخذ پروانه بهره‌برداری می‌شود و واحد به‌طور رسمی فعالیت خود را آغاز می‌نماید. همچنین در راستای اقتصاد دانش‌بنیان بانک جهانی معیارهایی را برای اقتصادهای دانش‌بنیان ارائه کرده است. که محورهای آن به شرح زیر است (گزارش بانک جهانی، ۲۰۱۹: ۳۲۱):

- **محور آموزش و منابع انسانی:** متغیرهای این بخش، کمیت و کیفیت دسترسی و استفاده از دانش را نشان می‌دهند. در این مطالعه برای نشان دادن این محور از معیار نرخ باسوادی استفاده می‌شود.
- **محور مربوط به سیستم ابداعات:** یک سیستم ابداعات شامل شبکه‌ای از مؤسسات، قوانین و فرآیندهایی است که بر روش‌های خلق، کسب، انتشار و استفاده از دانش تأثیر می‌گذارند. این سیستم می‌تواند محیطی را ایجاد کند که در آن بخش تحقیق و توسعه پرورش یابد. این کار باعث افزایش ابداعات (کالاهای جدید، فرایندهای تولیدی جدید و دانش جدید) و به دنبال آن باعث افزایش بهره‌وری و رشد اقتصادی می‌شود.
- **محور زیرساخت‌های اطلاعاتی:** متغیرهای این محور کارایی و اثربخشی توزیع دانش را نشان می‌دهند. برای نشان دادن این بخش از معیار درصد خانوارهایی که دارای خطوط تلفن ثابت، اینترنت و یا تعداد کامپیوتر هستند استفاده می‌شود.
- **محور رژیم‌های نهادی و اقتصادی:** متغیرهای این بخش، هدایت‌کنندگی محیط کسب و کار را برای تولید و توزیع دانش نشان می‌دهند. این کار باعث می‌شود که استفاده از دانش در سیاست‌گذاری‌های اقتصادی بیشتر نمود پیدا کند که به‌نوبه خود منجر به ایجاد محیطی شفاف و باثبات برای فعالیتهای اقتصادی شده که باعث تخصیص بهینه منابع و انجام دادوستدهای بیشتر می‌شود. از این رو برای نشان دادن این بخش از دانش، از معیار نسبت تجارت (مجموع صادرات و واردات) به تولید ناخالص داخلی استفاده می‌شود.

ارائه مدل اقتصادسنجی

در این مقاله به منظور بررسی ارتباط بین رشد اقتصادی و متغیرهای مستقل اشاره شده، مدل‌های زیر تصریح می‌شوند:

$$GDP = \alpha_0 + \sum \beta_i X_i + u_i \quad i=1, \dots, 8 \quad (1)$$

که در رابطه (۱)؛ GDP بیانگر تولید ناخالص داخلی بدون نفت به قیمت پایه ۱۳۷۶^۱، β ضریب متغیرهای مستقل و X متغیرهای مؤثر بر اقتصاد با در نظر گرفتن سیاست‌های توسعه اقتصادی کشور کره جنوبی است که شامل: تعریف گسترده پول (M3)، شاخص کارایی سرمایه‌گذاری (ICOR)، بهره‌وری نیروی کار (LP)، کارآفرینی (EN)، نرخ ارز (IR)، اقتصاد مصرفی (CE)، آزادسازی تجاری (IIT) و اقتصاد دانش‌بنیان (KBE) است. بر این اساس، یک رابطه‌ی خطی بین تولید ناخالص داخلی و متغیرها در نظر گرفته شده است. به منظور برآورد رابطه‌ی کوتاه‌مدت و بلندمدت بین متغیرها، روش‌های اقتصادسنجی گوناگونی وجود دارد که در مطالعات مختلف مورد استفاده قرار گرفته است. در این مقاله از روش اقتصادسنجی، الگوی خود رگرسیونی با وقفه‌های توزیعی (ARDL) که توسط پسران و همکاران توسعه داده شده است برای تخمین مدل و بررسی روابط کوتاه‌مدت و بلندمدت بین متغیرهای مورد مطالعه استفاده می‌شود. این روش، مزیت‌های زیادی نسبت به سایر روش‌های مشابه داشته و لذا به طور گسترده مورد استفاده قرار می‌گیرد. مهم‌ترین مزیت روش ARDL قابلیت استفاده از آن برای بررسی روابط بین متغیرها صرف نظر از مانا یا نامانابودن آن‌هاست. همچنین در این روش، علاوه بر امکان محاسبه‌ی روابط

^۱ از آنجاکه در ارزش‌گذاری اقلام تولید و مصرف حساب‌های ملی از دو گروه جاری و ثابت استفاده می‌کنند در مطالعات اقتصادی جهت تورم‌زدایی از مقادیر ثابت استفاده می‌شود و قابل ذکر است که سال پایه باید به نحوی پیش‌بینی و انتخاب می‌شود که کشور از نظر اقتصادی در وضعیت عادی قرار گرفته و نوسانات غیرعادی و شدید قیمت در آن سال روی ندهد تا مقایسه قیمت‌ها در سال‌های بعد از سال پایه با آن معنی‌دار باشد به همین منظور در این مطالعه از سال پایه ۷۶ استفاده شده است.

بلندمدت بین متغیرها، امکان محاسبه‌ی روابط پویا و کوتاه‌مدت وجود دارد. ضمن آنکه سرعت تعدیل عدم تعادل کوتاه‌مدت در هر دوره، برای رسیدن به تعادل بلندمدت نیز قابل محاسبه است.

یک مدل الگوی خود رگرسیونی با وقفه‌های توزیعی به‌طورکلی به‌صورت $ARDL(p_1, q_1, q_2, \dots, q_k)$ نشان داده می‌شود. به‌طور مشخص اگر Y_t ، متغیر وابسته و X_t ،

متغیر توضیحی باشد، مدل $ARDL$ به‌صورت ذیل خواهد شد:

$$\alpha(L, P)Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \beta_i(L, q_i)X_{i,t} + U_t \quad (2)$$

متغیرها را نشان می‌دهد، به‌طوری‌که در آن:

$$\alpha(L, q_i) = 1 - \alpha_1 L - \alpha_2 L^2 - \dots - \alpha_p L^p \quad (3)$$

$$\beta_i(L, q_i) = \beta_i + \beta_{i1}L + \dots + \beta_{iq}L^q \quad (4)$$

و α_0 مقدار ثابت، L عملگر وقفه، P تعداد وقفه‌های بکار رفته برای متغیر وابسته و q تعداد وقفه‌های بکار رفته برای متغیرهای مستقل است. با یک عملیات جبری ساده معادله بلندمدت به شکل زیر به دست می‌آید:

$$Y_t = \frac{\alpha_0}{\alpha(1,p)} + \sum_{i=1}^k \frac{\beta_i(1,q)}{\alpha(1,p)} X_i \frac{U_t}{\alpha(1,p)} \quad (5)$$

و در نهایت مدل تصحیح خطای $ARDL$ به‌صورت ذیل است:

$$\Delta Y_t = \phi + \sum_{j=1}^p \phi_j \Delta Y_{t-j} + \sum_{m=1}^n \sum_{i=0}^q \beta_{m,i} \Delta X_{m,t-i} + \lambda ECM_{t-1} + U_t$$

$$\phi = \frac{\alpha_0}{\alpha(1,p)} \quad (6)$$

که در آن λ ، مقدار تعدیل در هر دوره تا رسیدن به تعادل بلندمدت را نشان می‌دهد.

نتایج و بحث

در این بخش ابتدا مانایی متغیرهای الگو مورد بررسی قرار می‌گیرد. سپس برآورد مدل‌ها برای سه رابطه پویا، بلندمدت و کوتاه‌مدت صورت می‌پذیرد و در نهایت آزمون ثبات، انجام می‌شود. برای بررسی ایستایی از آزمون ریشه واحد دیکی فولر به صورت GLS استفاده شده است که نتایج آن در جدول (۳) ارائه شده است.

جدول (۳). نتایج آزمون ریشه واحد DF-GLS

نام متغیر	وقفه بهینه	درجه ایستایی	آماره محاسباتی	حد بحرانی ۵ درصد
GDP	1	I(1)	-۳/۴۳۹	-۳/۲۹۳
M3	1	I(1)	-۵/۷۹۰	-۳/۲۹۳
ICOR	1	I(0)	-۴/۱۷۱	-۳/۲۸۳
LP	1	I(1)	-۴/۸۰۳	-۳/۲۹۳
EN	1	I(1)	-۴/۴۳۴	-۳/۲۹۳
IR	1	I(1)	-۴/۳۴۹	-۳/۲۹۳
CE	5	I(1)	-۴/۴۱۰	-۲/۹۹۲
IIT	1	I(1)	-۶/۲۲۶	-۳/۲۹۳
KBE	1	I(2)	-۵/۳۵۹	-۳/۳۰۳

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نتایج مدل‌های بلندمدت

برای آنکه الگوهای پویای برآورد شده به روش ARDL به سمت تعادل بلندمدت گرایش یابند لازم است $\sum_{i=p}^p \alpha_i \leq 1$ باشد که α_i ها ضرایب تخمین زده شده برای متغیرهای وابسته با وقفه در مدل‌های پویا است. رابطه آماره t موردنیاز:

$$t = \frac{\sum_{i=1}^p \bar{\alpha}_i - 1}{\sum_{i=1}^p S\hat{\alpha}_i} \quad (7)$$

مقدار این آماره برای مدل تجربی برابر (۶-) است که از مقدار بحرانی ارائه شده توسط بنرجی، دولادو و مستر بزرگ‌تر است. درواقع، فرض صفر مبنی بر عدم وجود رابطه بلند رد می‌شود و آلترناتیو آن تائید می‌شود؛ یعنی یک رابطه تعادلی بلندمدت بین متغیرهای الگو موردپذیرش قرار می‌گیرد.

جدول (۴). نتایج ضرایب بلندمدت برای هر دو مدل

نام متغیر	ضریب برآوردی	آماره t	سطح معنی داری
M3	۲/۰۵	۲/۱۲	۰/۰۴۵
ICOR	۰/۶۵	۲/۳۲	۰/۰۳۰
LP	۰/۲۶	۱/۱۴	۰/۰۹۶
EN	۰/۰۸	۳/۴۷	۰/۰۴۱
IR	۱/۶۳	۲/۶۳	۰/۰۱۳
CE	-۰/۰۱۴	-۰/۱۲	۰/۹۰۴
IIT	۳/۶	۲/۳۵	۰/۰۲۵
KBE	۱/۷۳	۲/۰۱	۰/۰۵۳

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نتایج مدل‌های کوتاه‌مدت

ضرایب مربوط به برآورد الگوی تصحیح خطای مدل‌ها که بیانگر ارتباط میان متغیر تولید ناخالص داخلی و متغیرهای توضیحی است در جدول (۵) ارائه شده است.

**جدول (۵). نتایج ضرایب کوتاه‌مدت برای هر دو مدل
مدل با متغیرهای توضیحی اقتصادی (متغیر وابسته تولید ناخالص داخلی به
قیمت پایه ۱۳۷۶)**

نام متغیر	ضریب برآوردی	آماره t	سطح معنی داری
M3	۱/۴۱	۳/۸۶	۰/۰۰۱
ICOR	-۰/۰۰۲	-۰/۰۲۳	۰/۹۸۱
LP	۲/۲۶	۶/۴۵	۰/۰۰۰
EN	۰/۰۱	۰/۴۶	۰/۶۴۵
IR	۰/۲۶	۲/۴۸	۰/۰۱۸
CE	-۰/۰۶	-۲/۷۸	۰/۰۰۹
IIT	۰/۹۱	۴/۱۶	۰/۰۰۰
KBE	۰/۲۷	۲/۰۳	۰/۰۵۰
ECM(-1)	-۰/۵۶	-۳/۳۷	۰/۰۰۲

منبع: یافته‌های تحقیق

آزمون‌های تشخیص و پایداری الگو

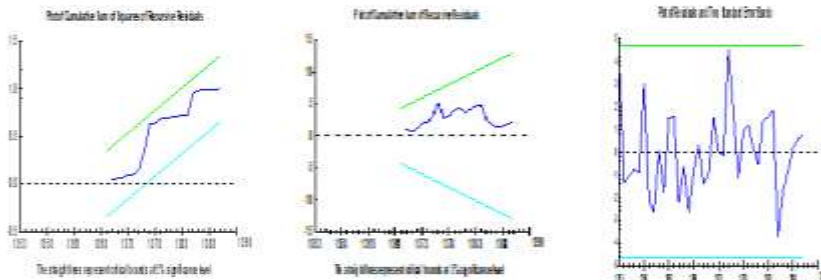
یکی از مزیت‌های مدل خود رگرسیونی با وقفه‌های توزیعی محدود نمایش آزمون‌های تشخیص را جهت اطمینان از برقراری مفروض کلاسیک است:

جدول (۶). نتایج آزمون‌های تشخیص

F	LM	نوع آزمون
۰/۰۹۲(۰/۷۶۳)	۰/۱۶۷(۰/۶۸۲)	خودهمبستگی سریالی
۰/۹۹۶(۰/۳۳۰)	۱/۷۲(۰/۱۹۰)	فرم تبعی مدل
-	۱/۰۳(۰/۵۹۷)	نرمال بودن
۱/۲۳(۰/۲۷۴)	۱/۲۶(۰/۲۶۱)	ناهمسانی واریانس

مأخذ: نتایج تحقیق

تغییرات ساختاری با استفاده از آزمون‌های CUSUMQ، CUSUM و RSTET بررسی شده است

نمودار (۱). مدل با متغیرهای توضیحی اقتصادی

با توجه به نمودارهای تغییرات ساختاری، مقدار محاسباتی آماره (نمودار آبی پرننگ) در حد وسط نمودارهای بحرانی (نمودارهای سبز و آبی کمرنگ) قرار دارد و در هیچ نقطه‌ای آن‌ها را قطع نکرده است که گویای نبود تغییرات ساختاری و پایداری تحلیل‌های آماری می‌باشد.

نتیجه گیری و پیشنهادها

همان‌طور که می‌دانیم قبل از برآورد مدل نیاز است تا ایستایی متغیرها بررسی شود تا از بروز رگرسیون‌های کاذب جلوگیری کنیم. نتایج آزمون ایستایی دیکی فولر (جدول ۳) بیانگر این است که متغیر کارایی سرمایه‌ای در سطح ایستا بوده و متغیرهای تولید ناخالص داخلی، تعریف گسترده پول، بهره‌وری نیروی کار، کارآفرینی، نرخ ارز، اقتصاد مصرفی (مصرف‌گرایی)، آزادسازی تجاری بعد از یک‌بار تفاضل‌گیری ایستا می‌شوند و در نهایت متغیر اقتصاد دانش‌بنیان بعد از دو بار تفاضل‌گیری ایستا از مرتبه دو می‌شود. نتایج مدل‌های رشد در بلندمدت و در کوتاه‌مدت به ترتیب در جدول‌های ۴ و ۵ ارائه شد که نتیجه بدین شکل است:

جدول (۷). خلاصه نتایج مدل تجربی

نام متغیر	میزان اثرگذاری بر رشد اقتصادی در کوتاه‌مدت	میزان اثرگذاری بر رشد اقتصادی در بلندمدت
تعریف گسترده پول	۱/۴۱	۲/۰۵
کارایی سرمایه	به شرح توضیح ۱	۰/۶۵
بهره‌وری نیروی کار	۲/۲۶	۰/۲۶
کارآفرینی	به شرح توضیح ۲	۰/۰۸
نرخ ارز	۰/۲۶	۱/۶۳
اقتصاد مصرفی	-۰/۰۶	به شرح توضیح ۳
آزادسازی تجارت	۰/۹۱	۳/۶
اقتصاد دانش‌بنیان	۰/۲۷	۱/۷۳

۱. کارایی سرمایه در کوتاه‌مدت تأثیر معنی‌داری روی رشد اقتصادی ندارد.
۲. کارآفرینی در کوتاه‌مدت تأثیر معنی‌داری روی رشد اقتصادی ندارد.
۳. اقتصاد مصرفی یا مصرف‌گرایی در بلندمدت تأثیر معنی‌داری روی رشد اقتصادی ندارد.

لازم به ذکر است که ضریب جزء تصحیح خطا برابر با ۰/۵۶- است که نشان می‌دهد در هر سال به میزان ۵۶ درصد از عدم تعادل تولید ناخالص داخلی تعدیل شده و به سمت تعادل بلندمدت حرکت می‌کند. بعلاوه نتایج آزمون‌های تشخیص و پایداری گویای این هستند که مدل دارای اعتبار بالایی است.

با توجه به نتایج به دست آمده می‌توان پیشنهادهای زیر را بیان کرد:

۱- به دلیل اینکه هزینه نیروی کار سهم نسبتاً بالایی در ارزش تولیدات دارد نیاز است تا یک رابطه بین نوع سیستم آموزش و نیازهای بازار کار برقرار شود و همچنین نیروهای آموزش دیده در پست‌های تخصصی خود خدمت کنند بعلاوه اگر دستمزدها متناسب با شرایط کاری و مدرک دانشگاهی باشد می‌توان بهره‌وری نیروی کار را ارتقاء داد که در نهایت منجر به بهبود بهره‌وری کل و رشد اقتصادی می‌شود (مانند کشور برزیل).

۲- توجه به استراتژی نظر به خارج با تأکید بر صادرات غیرنفتی می‌تواند اقتصاد کشور را مقاوم کند که می‌توان از طریق حذف تعرفه صادرات و اعطاء تسهیلات برای صادرات اقدام به افزایش صادرات کرد ولی باید کیفیت بالا در کالاهای تولیدی را از طریق به کارگیری نیروهای متخصص و صرف نظر از سود موقتی بیشتر در دستور کار قرارداد.

۳- پایین بودن واحد پول ایران (ریال) در برابر نرخ ارز نیز می‌تواند فرصتی برای تبدیل شدن تاجران و بازرگانان از واردکننده به صادرکننده باشد که نیاز به اطلاع‌رسانی، آموزش و حمایت دولت دارد. در ارتباط با این موضوع می‌توان از تاجران و بازرگانان خارجی مقیم کشور ایران هم دعوت به همکاری شود تا از این طریق با ویژگی‌های فرهنگی، نژادی، قومی و الگوی مصرف آن‌ها آشنا شده و توانایی لازم برای در دست گرفتن بازار آن‌ها را داشت (مانند کشور کره، ژاپن، سنگاپور، مالزی).

۴- تقویت بخش خصوصی به عنوان محور توسعه اقتصاد دانش‌محور، ایجاد بنیان‌هایی برای تحقیق و توسعه، حمایت از مقالات علمی کاربردی در تمام زمینه‌ها، توجه به ارتقای سطح و کیفیت قوانین و مقررات، کاهش موانع تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای، افزایش کیفیت نظم و ترتیب و توجه به سرانه پرداخت و دریافت حق امتیاز و حق اختراع جهت افزایش انگیزه اختراعات

در کشور از جمله اولویت‌های ارتقای شاخص‌های اقتصاد دانش‌محور در کشور است (مانند کشور فنلاند، کره، مالزی و ...).

- ۵- در راستای رسیدن به رشد اقتصادی بالاتر سرمایه‌گذاری‌ها در راستای گسترش کارآفرینی باشد تا بتوان با منابع یکسان و ترکیب جدید و خلاقانه‌ی منابع به تولید بیش‌تر دست‌یافت. حمایت از طریق مالی، در اختیار قرار دادن زمین به‌صورت اجاره‌ای سالانه با توجه به نوع فعالیت، مشاوره، کنترل و بازرسی‌های رایگان از طرح کارآفرینی جهت کاهش هزینه و ایجاد انگیزه برای کارآفرینان، کمک در جهت بازاریابی و فروش محصول و غیره
- ۶- ارتقاء کارایی سرمایه از طریق تخصیص بهینه آن با توجه به توجهات اقتصادی، فنی و مالی، کاهش دوره اتمام طرح‌های عمرانی از طریق اولویت دادن به تکمیل طرح‌های نیمه‌تمام، نوسازی تجهیزات و امکانات سرمایه‌ای فرسوده.

منابع و مأخذ

- استیگلیتز، جوزف (۱۳۸۷). جهانی‌سازی و مسائل آن». ترجمه حسن گلریز، نشر نی.
- بهبودی، داود. امیری، بهزاد. (۱۳۸۹). رابطه بلندمدت اقتصاد دانش‌بنیان و رشد اقتصادی در ایران». فصلنامه سیاست علم و فناوری. سال دوم. شماره چهار. صص ۲۳ - ۳۳.
- روزبهان، محمود (۱۳۹۱). مبانی توسعه اقتصادی». سال انتشار ۱۳۹۱. ناشر تابان. نوبت چاپ: پانزده سرخه دهی، فاطمه (۱۳۹۱). راهکارها و چالش‌های تحقق سبک زندگی اسلامی؛ به‌مثابه تحقق اقتصاد مقاومتی. همایش ملی نقش سبک زندگی در اقتصاد مقاومتی. پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی.
- علیخانی، حسین (۱۳۸۸). تحریم ایران شکست یک سیاست». مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه. تهران.
- کاظمی، مریم؛ مبارکی، محمدحسن (۱۳۹۱). بررسی اثر کارآفرینی بر رشد اقتصادی ایران با استفاده از رویکرد میانگین‌گیری بیزی». مجله توسعه کارآفرینی. دوره پنجم. شماره سوم. صص ۱۲۵ - ۱۴۴.
- گریفین، کیت (۱۳۸۸). راهبردهای توسعه اقتصادی». ترجمه حسین راغفر و محمدحسین هاشمی، نشر نی.
- گروینر (۱۳۸۶). فرجام سرمایه‌داری، پیروزی یا فروپاشی یک نظام اقتصادی». ترجمه دکتر علی‌اکبر اقبال، انتشارات سمت.
- محنت فر، یوسف؛ خاکپور، حسین (۱۳۸۵). ارزیابی میزان صادرات غیرنفتی و اثر آن بر رشد اقتصادی در ایران: یک تحلیل تجربی». مجله اقتصادی. سال پنجم. شماره‌های ۵۱ - ۵۲.
- موسوی، یگانه؛ عبادتی فر منصوره (۱۳۸۷). اثر سرمایه‌گذاری در زیرساخت حمل‌ونقل بر سرمایه‌گذاری خصوصی و رشد اقتصادی در ایران. پژوهشنامه حمل‌ونقل. سال پنجم. شماره چهار. صص ۳۶۱ - ۳۷۱.
- محمد نیا، روح‌الله (۱۳۸۴). بررسی تأثیر واردات (سرمایه‌ای، واسطه‌ای، مصرفی) بر روی رشد اقتصادی». مجله دانش پژوهان. شماره هفت.

مرکز مطالعات اقتصادی مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۱). اقتصاد مقاومتی و مؤلفه‌های آن». کد موضوعی ۲۲۰. شماره مسلسل ۱۲۵۴۶.

منظور، داود (۱۳۹۲)، بازخوانی تحریم‌های ناعادلانه: ویژگی‌ها، اهداف و اقدامات، فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی ویژه‌نامه کارنامه اقتصادی دولت سال یکم، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۲، صص ۴۲-۲۱

Richard peet & Elaine Hartwick(2009). Theories of development Contentions, Arguments, Alternatives, The Guilford Press. second edition.

Mahbub ul Haq(1968). The Strategy of Economic Planing: A case Study of Pakistan. Karachi, Oxford, BlackWell. 3rd edition.

W.M.Corden(1996). The structure of Tariff System and and The Effective Rate. Journal of Political Economy, Vol LXXIV.No.3.

Samuelson, P(1980). Economics(11th ed). New York: McGraw-Hill.

Smith, A.(1976). The Theory of Moral Sentiments. Oxford, Uk: Oxford University Press.

Brohman, J(1996). Popular Development: Rethinking the Theory and Practice of Development. Oxford, UK: Blackwell.